

BİKÂÎ'NİN HURÛF-I MUKATTAAYI MAHREÇ VE SIFATLARINA GÖRE YORUMLAMASI

Al-Biqâ'ıs Interpretation of al-Hurûf al-Muqatta'a According to its Makhraj and Attributes

Abdullah AYGÜN

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Rize/Türkiye.
Assoc. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology, Department of Tafseer, Rize/Turkey.
abdullahaygun@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9952-0414

Ahmet Yaşar GÜNEŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Trabzon, Türkiye.
Ministry of National Education, Trabzon, Turkey.
ahmetyasar_gunes15@erdogan.edu.tr, ORCID: 0009-0009-1185-6043

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 8 Eylül / September 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 8 Kasım / November 2023

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2023

Cilt / Volume: 24 Sayfa / Pages: 145-177

Atrf / Citation: Aygün, Abdullah - Güneş, Ahmet Yaşar. "Bikâî'nin Hurûf-ı Mukattaayı Mahreç ve Sıfatlarına Göre Yorumlaması [Al-Biqâ'ıs Interpretation of Al-hurûf al-muqatta'a According to its Makhraj and Attributes]. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 24 (Aralık / December 2023): 145-177

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1357337>

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Abdullah AYGÜN, Ahmet Yaşar GÜNEŞ**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

BİKÂÎ'NİN HURÛF-I MUKATTAAYI MAHREÇ VE SIFATLARINA GÖRE YORUMLAMASI¹

Öz

Kur'an'ın üslubuna has bir kullanım olan, yirmi dokuz sûrenin başında bulunan ve geçmiş müfessirleri bir hayli meşgul eden hurûf-ı mukattaa, Kur'an ilimlerinden biridir. Muhkem veya müteşâbih olması, manalarının bilinmesi, i'rabı vb. yönüyle hakkında bir hayli söz söylenmiştir. Hurûf-ı mukattaa'nın Kur'an'ın sırlarından bir sır olduğu ve hakkında tevakkuf edilip susulması gerektiğini söyleyenlerin yanında, âlimlerin çoğu bu harflerin bilinmesinin nass ve akıl yönünden zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hurûf-ı mukattaa'nın bilinebileceğini savunan ve bu hususta çaba sarf eden âlimlerden biri de Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî'dir. O, bu harflerin bilinebileceğini, aynı zamanda mahreç ve sıfatlarından yola çıkarak birçok olaya ve hakikate ışık tutabileceğini savunmakta, bu yönde farklı açıklamalarda bulunmaktadır. Bikâî, hurûf-ı mukattaa'yı genel kabul gören anlayışa göre değerlendirmekle birlikte, bu harflerin mahreç ve sıfatlarını da dikkate almakta ve bunları kendi kanaatine yorumlamaktadır. Harflerin çıkışı esnasında dilin yukarı aşağı hareketinden, nefesin akıp hapsedilmesinden yola çıkarak gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse diğer peygamberlerin hayatlarıyla veya farklı meselelerle bağlantı kurmakta ve yorumlarını bu minvalde yapmaktadır. Bikâî'nin meseleye bu şekilde yaklaşması kendine mahsus bir bakış açısı olup, görebildiğimiz kadarıyla bu tarz yorumlamaya başka müfessirlerde rastlanmamaktadır. Müfessir bu uygulamayı Meryem sûresinden sonraki bazı sûrelerde yapmakta, bu metodu sadece hurûf-ı mukattaa'ya uygulamakla yetinmemekte, bazı kelimelerde de aynı usûlünü devam ettirmektedir. Çalışmamız özgün ve orijinal bir çalışmadır. Çalışmamızın Bikâî'nin görüşleriyle kıyaslanabilmesi için öncelikle hurûf-ı mukattaa'nın mahiyeti hakkında bilgi verilmekte, sonrasında ise Bikâî'nin tefsirinde bu harfleri nasıl ele aldığı, özellikle de hurûf-ı mukattaa'nın mahreç ve sıfatlarından yola çıkarak farklı bir şekilde yorumlaması üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Bikâî, Nazmü'd-dürer, Hurûf-ı Mukattaa, Mahreç, Sifat.

Abstract

Al-hurûf al-muqatta'a, which is unique to the style of the Qur'an, is at the beginning of twenty-nine surahs and has kept busy the commentators in the past. It is one of the Qur'anic Sciences. Besides those saying that al-hurûf al-muqatta'a is one of the secrets of the Qur'an and that it should be kept silent, many scholars have argued that knowing these letters is necessary in terms of nass and reason. Burhân al-Dîn Ibrâhîm b. 'Umar al-Biqâî is one of the scholars who argues that al-hurûf al-muqatta'a can be known and endeavours about it. He argues that, just as these letters can be known, they can also shed light on many events and truths by considering their makhrâj and attributes, and he provides various explanations in this regard. While evaluating the al-hurûf al-muqatta'a in accordance with the generally accepted understanding, al-Biqâî also takes into consideration the articulation and attributes of these letters, interpreting them according to his own judgment. He derives connections from the upward and downward movement of the tongue and the flow and containment of breath during the pronunciation of the letters, and he interprets them in relation to the lives of Prophet Muhammad and other prophets, or other different matters. Biqâî's approach to this matter is a

¹ Bu makale hazırlanmakta olan, "Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer İsimli Tefsirinde Kur'an İlimleri" konulu doktora tez çalışmamızın bir bölümünden üretilmiştir.

unique perspective of his own, and as far as we can see, this style of interpretation is not found in other commentators. In this context, our study is an original and innovative work. The commentator employs this approach in certain chapters following Surah Maryam. Not confining this method solely to al-hurûf al-muqatta'a, the commentator extends the same technique to some words in addition to these specific letters. In our study, information is provided about the nature of al-hurûf al-muqatta'a in order to facilitate a comparison with Biqā'ī's views. Particularly, emphasis is placed on how Biqā'ī addresses these letters in his commentary, highlighting his distinct interpretation by deriving from the articulation and attributes of the disjointed letters.

Keywords: Qirā'ah, Biqā'ī, *Naẓm al-Durar*, al-Hurûf al-Muqatta'a, Makhraj, Attribute.

Giriş

Hurûf-ı mukattaa, Kur'an'da yirmi dokuz sûrenin başlangıcında yer alan ve kendi isimleriyle tilâvet edilen harflerdir. Özellikle Mekkî sûrelerin başlangıçlarında bu harfler daha çok yer almaktadır. Yirmi yedisi Mekkî, ikisi ise Medenî sûrelerde bulunmaktadır. Bu harflerin mahiyeti hakkında nass bulunmaması birçok ihtilafa sebebiyet vermiştir. Örneğin, bu harflerin anlaşılması mümkün müdür? Bu harfler âyet midir, yoksa âyetin birer parçası mıdır? Yine bu harflerin i'rab yönüyle farklı bir durumları var mıdır vb. türünden bir hayli sorular sorulmuş ve cevapları aranmıştır.

Hicri 9. asır müfessirlerinden olan Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâî (ö. 885/1480), tefsirinde hurûf-ı mukattaa konusuna kendine özgü bir şekilde yaklaşmakta ve bazı sûrelerin başında bulunan bu harflerin mahreç ve sıfatlarından hareketle farklı çıkarımlarda bulunmaktadır. Çalışmamızda bu konu üzerinde durulacak ve tefsirinden verilecek örneklerle konu detaylı olarak ele alınacaktır. Yaptığımız araştırmalarda Bikâî'nin hurûf-ı mukattaayı mahreç ve sıfatlarına göre yorumlaması hakkında herhangi bir makaleye rastlayamadık. Bu çalışmayla Bikâî'nin hurûf-ı mukattaaya bakışı ve hurûf-ı mukattaanın mahreç ve sıfatlarından hareketle bazı tarihî olayları yorumlaması işlenecektir. Özellikle onun Meryem sûresinden sonra hurûf-ı mukattaanın mahreç ve sıfatları hakkında yorumlamalarda bulunması araştırılması gereken bir konu olup, bu çalışma ile Bikâî'nin yukarıda bahsedilen yönünün ortaya çıkarılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Hurûf-ı Mukattaa

1. Mahiyeti

Kesik kesik (örneğin elif-lâm-mîm gibi) okunduğu için mukattaa diye isimlendirilen bu harfler, Kur'an-ı Kerim'de yirmi dokuz sûre başında bulunmaktadır.² Harf sayısına göre Kur'an-ı Kerim'de hurûf-ı mukattaa şöyle geçmektedir:

ص	1	Sâd
ق	1	Kâf
ن	1	Kalem
حم	6	Mü'min, Fussilet, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf
طس	1	Neml
طه	1	Tâhâ
يس	1	Yâsîn
الر	5	Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm, Hicr
الم	6	Bakara, Âl-i İmrân, Ankebût, Rûm, Lokmân, Secde
طسم	2	Şuarâ, Kasas
المر	1	Ra'd
المص	1	A'râf
حم عسق	1	Şûrâ
كهيعص	1	Meryem

² Bedrüdîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Lübnan: Dârü'l-Ma'rife, 1410), 1/255; Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Riyad: Vezâretü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, ts.), 3/21. Bu harflere aynı zamanda hurûf-ı teheccî, evâilü's-süver, fevâtihu's-süver ve hurûf-ı mübheme de denmektedir. M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beirut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1968), 236; Mesut Okumuş vd., *Tefsir El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 345; Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *Dirâsât fi ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1992), 438; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 136; Muhsin Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2012), 153.

Hurûf-ı mukattaa diye isimlendirilen bu harfler Basralı âlimlerce âyet olarak kabul edilmezken; Kûfeli âlimler ن - ق - الر - طس - ص - المر harflerini, başlarında yer aldıkları âyetin bir parçası olarak kabul etmişler, diğer sûrelerdeki mukattaa harflerini ise müstakil birer âyet olarak değerlendirmişlerdir.³

Hurûf-ı mukattaa hakkında yapılan tartışmaların bir diğer başlığı ise bu harflerin i'rabıdır. Konu hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birincisi bunların i'rabta herhangi bir durumu söz konusu değildir, yani i'rabta mahalli yoktur. Diğer görüş ise, bu harflerin i'rabının olduğu- dur. Şöyle ki, bu harfler; mübtedâsı hazfedilmiş haber veya haberi hazfedilmiş mübtedâ diye merfû; takdir edilen bir اقرا veya اقسام şeklindeki fiilin mef'ûlü konumunda mensub olarak i'rablanmışlardır.⁴

Hurûf-ı mukattaa'nın en çok tartışılan ve farklı görüşlerin ileri sürüldüğü diğer yönü de Kur'an'da hangi amaçla kullanıldığıdır. Bu husus detaylı olarak araştırılmış ve sonuçta farklı iki görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüş, bu harflerin müteşâbihâtta olduğu, yani bu harflerin Cenâb-ı Hak tarafından Kur'an'da bir sır olarak zikredildiği ve bunlar hakkında kimseye bilgi verilmediğine dair görüştür. Örneğin Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ali (ö. 40/660) ve İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) hurûf-ı mukattaa'nın bilinmeyeceği ve bunların birer sır olduğu rivayet edilmektedir.⁵ Süyûtî (ö. 911/1505) de, hurûf-ı mukattaa konusunu müteşâbih ilmini işlerken ele almış ve bu harflerin müteşâbihâtta olduğunu belirtmiştir.⁶

Hurûf-ı mukattaa'nın bilinebileceğini savunan diğer görüş sahiple-

³ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/259 vd.; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 136; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 184; Duman - Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", 18/401; Abdullah Önder, "Hurûf-u Mukatta'a 1", *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 5 (Nisan 2019), 97-116.

⁴ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, thk. Abdülmün'im Halil İbrahim (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421); Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfîş (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1994); Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/260; Nesrişah Saylan, "Hurûf-ı Mukattaa'nın Kıraatler Açısından İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/1 (Ocak 2019), 326. Bu makalede hurûf-ı mukattaa, kıraatler yönünden detaylı olarak ele alınmakta, ayrıca i'rab yönüne de değinilmektedir.

⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/21.

⁶ Bu görüşü savunanlar için bk. Süyûtî, *el-İtkân*, 3/21; Sâlih, *Mebâhis fi ulûmî'l-Kur'ân*, 236; Okumuş vd., *Tefsir El Kitabı*, 345; Fehd er-Rûmî, *Dirâsât fi ulûmî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 438; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 136; Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, 153; Duman - Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", 18/401.

ri -örneğin kelimacılar ve müteahhirûn âlimleri-, “Kur’an-ı Kerim’de her şey insanların bilmesi için indirilmiştir, binaenaleyh bu harflerin de bilinmesi gerekmektedir.”⁷ şeklinde fikir beyan etmektedirler. Bu görüşü savunanlar bu iddialarını ispat edebilmek için birçok görüş (âyet, hadis ve aklî delil) ileri sürerek bu harflerin ne olduğuna dair yaklaşık yirmi küsur tahmini fikir yürütmüşlerdir.⁸ Örneğin, kimileri bu harflerin Allah Teâlâ’nın isim, sıfat veya fiillerine, kimileri ise bu harflerin bazıları Allah Teâlâ’ya, bazıları ise onun dışındaki varlıklara işaret ettiğini savunmaktadırlar. Yine bu harflerin Kur’an’ın, sûrelerin isimleri olduğunu, bu harflerle Allah Teâlâ kâfirlere meydan okuduğunu, onların susup dinlemeleri için dikkat çekme gayesiyle sûrelerin başında kullandığını iddia etmektedirler. Hatta bu harflerden hareketle kimi milletlerin ayakta kalma müddetleri bile tayin edilebilmektedir. Bu görüşlerin yanında bu harflerin yeni bir sözün başladığını gösterdiğini, bu harflerle yemin edildiğini, Kur’an’ın kadim olduğuna dikkat çekmek için bu harflerin zikredildiğini belirten görüşler de vardır.⁹

Hurûf-ı mukattaanın bilinmesi hakkında Ebû Bekir İbnü’l-Arabî (ö. 543/1148) farklı bir bakış açısı öne sürmekte, bu harflerin cahiliye döneminde ve vahyin indiği ortamda Araplar tarafından manalarının bilindiğini iddia etmektedir. Çünkü onlar bu harflerin manalarını bildikleri için Hz. Peygamber onlara örneğin ح veya ص gibi harfleri okuduğunda, Hz. Peygamber’e ve Kur’an’a itiraz etmedikleri gibi aksine

⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 136; Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, 154; Okumuş vd., *Tefsir El Kitabı*, 345.

⁸ Bu tür tahmini görüşler zan ifade etmekte olup doğruluklarıyla ilgili herhangi bir delil de yoktur. Bk. Süyûtî, *el-İtkân*, 3/21; Sâlih, *Mebâhis fi ulûmi’l-Kur’an*, 237; Okumuş vd., *Tefsir El Kitabı*, 345; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 137 vd.; Ahmet Polat vd., *Tefsir Tarihi ve Usûlü* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 190.

⁹ Görüşler için bk. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’ü’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’an* (Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 2000), 1/205; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *Me’âtilhü’l-gayb* (Kahire: Müessesetü’l-Matbuâtü’l-İslâmî, ts.), 2/3, 250 vd.; Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, hurûf-ı mukattaayı tam olarak anlayan kimseye rastlayamadığını ve bu hususta yirmiyeye yakın görüşe ulaştığını ifade etmektedir. Bk. Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü’l-Arabî, *Kânûnü’t-te’vîl*, thk. Muhammed Süleymanî (Cidde: Dârü’l-Kible, ts.), 527-528; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/262; Âdil b. Ali eş-Şuddî, *el-Elhufü’l-mukatta’a fi evâilî’s-süver* (Riyâd: Medâri’l-Vatan li’n-Neşr, ts.), 13 vd.; Hâmid b. Abdillâh el-Ali, *Tevcihü’n-nazar ilâ me’âni’l-hurufi’l-mukatta’a fi evâilî’s-süver* (b.y.: Dirâsâtü’l-Kur’âniyye, ts.), 4 vd.; Tuncer Namlı, “Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sure Başlıkları: Mukattaa Harfleri”, *Eskişen: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 30 (2015), 87 vd. Bu son makalede hurûf-ı mukattaa tarihi bakış açısıyla ele alınmakta, geçmişteki kullanımlarıyla bağlantı kurulmaya çalışılmaktadır.

Kur'an'ın bu fesahat ve belagatini açıkça itiraf etmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir.¹⁰

Bir konuda âyet veya hadis olmayınca ihtilaflar ve farklı görüşler çoğaldığı gibi, görüşlerin nerede duracağıyla ilgili bir sınır koymak da mümkün olmamaktadır. Örneğin tasavvufi gelenekte bu harflerin sırrını çözmek için hayli çaba sarf edenler olmuş, hatta bu harflerle Kur'an'ın asırlar sonra kendisini işaret ettiğini iddia edenler dahi çıkabilmiştir.¹¹

İslâm âlimlerinin belki bir yere kadar haklı iddialarını ispat için gayretleri hoşgörü ile karşılanabilirse de bu sahada niyetleri pek de iyi olmayan müsteşrikler, hurûf-ı mukattaa konusunda çoğu anlamsız ve tutarsız bir hayli fikir beyan etmişlerdir.¹²

Yukarıda görüldüğü gibi İslâm âlimleri, hurûf-ı mukattaa'nın tanımı hususunda farklı görüş belirtmemişlerdir. Bu harflerin âyet olup olmaması ve i'rabı hususunda ise iki ayrı görüş olduğu müşahede edilmektedir. Yine bu harflerin anlamlarının bilinmesiyle ilgili de yine iki ayrı görüş olduğu görülmektedir. Bu giriş bilgilerinden sonra asıl konumuz olan Bikâî'nin hurûf-ı mukattaa'ya bakışını ve mahreç ve sıfatlarına göre konuyu nasıl yorumladığını ele alalım.

2. Bikâî'nin Hurûf-ı Mukattaa'ya Yaklaşımı

2.1. Hurûf-ı Mukattaa Tanımlaması, Önemi Belirtmesi

Bikâî, cahillerin bu harflerden dolayı Kur'an'ın Allah kelamı olamayacağını iddia ettiklerini ifade etmektedir. Azınlıkta kalan bu görüşün aksine -Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) İbnü'l-Arabî'den naklettiği gibi- bu harfler kesin bir nass olup, Allah Teâlâ'nın sır olarak gizlediği ifadelerdir. Bikâî, Hz. Ebû Bekir'in, "Her kitabın bir sırrı vardır, Kur'an'ın sırrı

¹⁰ İbnü'l-Arabî, *Kâminü't-te'vil*, 527-528; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/27. Bk. Namlı, "Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sure Başlıkları", 87.

¹¹ Örneğin Said Nursî, ebced hesabıyla Kur'an-ı Kerim'de otuz üç âyetin kendisini işaret ettiğini söylemektedir. Bk. Abdullah Tekhafızoğlu, *Nur Risaleleri'ne Eleştirel Bir Yaklaşım (Risale-i Nur'un İçyüzü)* (Erişim 31 Temmuz 2023) (müellif 70. sayfadan sonra her bir âyetle bağlantıyı ve ilgili müellifin kitabındaki metni aynen aktarmaktadır. 70 vd.); diğer sûfiyenin görüşlerinden örnekler için ayrıca bk. Sâlih, *Mebâhis fi ulûmî'l-Kur'an*, 239; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 137; Duman - Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", 18/405.

¹² Görüşler ve tenkitleri için bk. Duman - Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", 18/405; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 145 vd.

da bu sûrelerin başındaki harflerdir.”¹³ sözü ile Hz. Ali’nin, “Her kitabın bir zirvesi vardır. Kur’an’ın zirvesi de bu hece harfleridir.”¹⁴ sözlerini naklederek hurûf-ı mukattaanın önemine işaret etmektedir.

Bikâî, hurûf-ı mukattaaya dair yaptığı açıklamalarını “yedi harf” konusunu izah ederken de ele almaktadır. Müellif, yedi harf için “Kur’an’da İşlenen Ana Başlıklar” tabirini kullanmaktadır. Ona göre bu harflerden dördünü teşkil eden helal, haram, emir, nehiy (diğerleri muhkem, müteşâbih ve meseldir) konularının kullara açık bir şekilde belirtildiğini, beşinciyi oluşturan müteşâbihin ise kullara açıklanmayıp üzerinde tevakkuf edildiğini ifade etmektedir. Bu arada Bikâî, müteşâbih kavramına “hurûf-ı mukattaa”yı da dâhil etmektedir.¹⁵

Bikâî, yukarıda hurûf-ı mukattaa hakkında “tevakkuf edilip susulması gerektiğine dair” görüşlerin yanında, farklı görüşlerin de olduğunu ifade etmektedir. Örneğin bu harflerin, bazen Allah’ın isimleriyle, bazen meleklerin, peygamberlerin, bazı eşyaların, mevcûdâtın isimleriyle de tefsir edildiğini belirtmektedir.¹⁶ Bazen de bu harflerle yemin edildiğini, bunlarla sûrelerin isimlendirildiğini söylemektedir. Yine bu harflerden ebced¹⁷ hesabıyla elde edilen sayılarla bazı hadiseler, örneğin, “Hz. Peygamber’in hayatının bazı zamanlarına, halifelerin, sultanların hayatla-

¹³ Burhânüddîn Ebü’l-Hasan İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü’l-dürer fi tenâsübi’l âyâtî ve’s-süver*, thk. Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî (Beyrut: Dârü’l-Kütübîl-İlmiyye, 1995), 1/130.

¹⁴ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 1/130.

¹⁵ Bikâî, hurûf-ı mukattaa hakkında Âl-i İmrân sûresinin başındaki الم harfleriyle alakalı açıklamaları yaparken bu malumat hakkında hocası Ebü’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Harallî’ye (ö. 637/1240) ait olan *Urvetü’l-miftâh* isimli eserinden faydalandığını belirtmektedir. Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 2/6. Ayrıca bk. Murat Sülün, “Harâllî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/96-97.

¹⁶ Bikâî, hurûf-ı mukattaayı oluşturan harflerin aynı zamanda farklı şahıslara vs. işaret ettiğine dair tefsirinde çeşitli açıklamaları bulunmaktadır. Örneğin Ankebût sûresinin başında bulunan الم harfleri için; “elif” Allah Teâlâ’nın, el-Kâim, el-A’lâ ve el-Muhît isimlerine, “lâm” harfinin vuslata, “mîm” harfinin ise tamama işaret etmekte olduğunu söylemektedir. Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 5/533. Diğer örnekler için bk. Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 6/42. Diğer örnekler için bk. Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 1/131; 5/582, 344, 582, 405, 460; 6/3, 42. Taberî, tefsirinde bu harfler hakkında geniş açıklamalar yapmaktadır. Örneğin İbn Abbâs’ın الم harflerini انا الله اعلم diye yorumladığı rivayet edilmektedir. Bk. Taberî, *Câmi’ü’l-be’yân fi te’vîli’l-Kur’ân*, 1/208 vd.

¹⁷ Ebced, Arap alfabesindeki harflerin akılda tutulmasının kolaylaştırılması için geliştirilmiştir. Buna göre kelimeler şunlardır: ebced (عبد), hevvez (وز), hutti (حطي), kelemen (كلمن), sa’fes (سفنص), karaşet (قرشت), sehaz (سخذ), dazağ (ضظغ). Ebced tertibinde bulunan harflerin ilk üçü birler (âhâd: 1-10), ortadaki ikisi onlar (aşerât: 20-90) ve son üçü de yüzler (miât: 100-1000) basamağında bulunan rakamları gruplandırır. Bk. Mustafa İsmet Uzun, “Ebced”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/68.

rında önemli dönüm noktalarına işaret ettiğini tespit edebiliyoruz.”¹⁸ diye açıklamalarda bulunmaktadır. Yine ona göre bu harfler Kur'an'ın i'câzına da delalet etmektedir. Örneğin, Yûnus sûresinin başında geçmekte olan اَلْ harfleri için “Hurûf-ı mukattaa, Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna işaret etmektedir. Aksi takdirde insanlar bu harflerin benzerini telaffuz etmekten âciz olamazlardı.”¹⁹ demek suretiyle bu harflerin Kur'an'ın i'câzına, dolayısıyla da taklit edilememesi yönüne işaret etmektedir.

Bikâî, tefsirinde hurûf-ı mukattaanın âyet olması veya sûrenin bir parçası olarak sayılıp sayılmaması hakkında bilgi vermemektedir. Ancak tefsiriyle bağlantılı olan ve bazı meseleleri detaylı olarak ele aldığını söylediği, *Mesâ'idü'n-nazar li'l-işrâfi 'alâ makâsidü's-süver* isimli eserinde sûrelerin âyet sayıları hakkında detaylı bilgi vermektedir. Örneğin عسق ve حم harfleri, Kûfeliler tarafından âyet sayıldığı için Şûrâ sûresi elli üç âyettir. Kûfelilerin dışındakiler ise bunları âyet saymadıklarını ifade etmektedir.²⁰ Yine Mer-yem sûresi için de, كهيصص harflerini Kûfelilerin âyet olarak kabul ettiklerini, diğerlerinin ise âyetin bir bölümü olarak gördüklerini ifade etmektedir.²¹

Konuyla ilgili verilen örneklerden anlaşılacağı üzere müellif, hurûf-ı mukattaanın mahiyetine temas etmekte, te'vil veya tevakkuf edilmesi hususunda görüşlerin olduğunu söylemekle birlikte kendisi hurûf-ı mukattaayı te'vil etmeyi benimsemektedir. Bu harflerin Cenâb-ı Hakk'ın, Kur'an'ın, meleklerin, peygamberlerin veya bazı eşyaların isimlerine delalet ettiği, yemin için kullanıldığı, sûrelerin isimlendirildiği, hatta ebced hesabıyla bazı hadiselerle ipucu olabileceğini beyan etmektedir. Aynı zamanda bu harflerin Kur'an'ın i'câzına da delil olduğunu savunmaktadır. Bikâî'nin buraya kadar ele alınan görüşlerinde umum âlimlerin dile getirdiği genel görüşlerden farklı bir tavır sergilemediği müşahede edilmektedir. Asıl fark hurûf-ı mukattaayı mahreç ve sıfatlarına göre yorumlamasında görülmektedir.

¹⁸ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 8/94.

¹⁹ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 3/412.

²⁰ Ebü'l-Hasan Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar li'l-işrâfi alâ makâsidü's-süver* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1987), 2/249-250.

²¹ Bikâî, *Mesâ'idü'n-nazar*, 2/256.

2.2. Hurûf-ı Mukattaayı Mahreç ve Sıfatlarına Göre Yorumlaması

Bikâî, kendine has bir yöntemle hurûf-ı mukattaayı harflerin çıkış yerlerinden (mahreç) veya sıfatlarından hareketle te'vil etmektedir. Bazı müfessirler örneğin, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî (ö. 685/1286), Ebüssuûd (ö. 982/1574), hurûf-ı mukattaanın mahreç ve sıfatları hakkında az da olsa söz etmişlerse de;²² Bikâî, bu müfessirlerden farklı olarak ilgili harfleri mahreç ve sıfatlarına göre te'vil ederek çok farklı bir uygulama yapmakta -araştırdığımız kadarıyla- bu faaliyeti başka bir tefsirde rastlanmamaktadır.²³ Müellif, harflerin mahreç ve sıfatlarından hareketle hurûf-ı mukattaanın te'viline Meryem sûresine geldikten sonra başlamakla birlikte, bu uygulamayı tüm sûrelerde değil de, çalışmamızda ele aldığımız yerlerde yapmaktadır.

2.2.1. Meryem Sûresi

Bikâî, Meryem sûresinin başında bulunan كَهْص harflerinin ilk önce mahreçlerini, ardından sıfatlarını açıklamayla işe koyulmaktadır. O, “ذ” harfinin mahrecinin, dil kökü ile onun karşısında bulunan üst damaktan çıktığını ifade etmekte, bu harfin sıfatlarının hems, şiddet, infitâh ve istifâle olduğunu belirtmektedir. “ه”²⁴ harfinin mahrecinin boğazın kökünden, hemzenin biraz üstünden dile doğru olan kısmından çıktığına, sıfatlarının

²² Örnekler için bk. Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 3/3, 298, 346; Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Emvârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdürrahmân el-Mar'aşlî (Beyrut: Dârü l'İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 1/33 (Harflerin sıfatlarını topluca anlatmaktadır); 4/5, 133; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Dârü l'İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 5/252; 6/2; krş. Ahmed b. Muhammed er-Râzî, *el-Hurûf li'r-Râzî*, thk. Ramazan Adbü't-Tevvâb (*Selâsetü kütüb fi'l-hurûf li'l-Halîl b. Ahmed ve l'İbn Sikkîn ve'r-Râzî*) (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1982), 134, 185. Bu yerlerde harflerin sıfatları ve mahreçleri hakkında bilgi verilmekte, ayrıca hurûf-ı mukattaayı gruplara ayrılmaktadır.

²³ Bikâî'nin hurûf-ı mukattaanın mahreç ve sıfatlarına göre ele almasına benzer birkaç cümle, Zerkeşî'nin *el-Burhân* isimli eserinde de geçmektedir. Zerkeşî, hurûf-ı mukattaanın sıfatları ve mahreçleri hakkında kısa bilgi vermekte, harflerin tefsiriyle ilgili olarak da “Elif bidayete, lam tavassuta (orta) ve mim nihayete işaretir” şeklinde bir yorumlamada bulunmaktadır. Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/256-257. Bikâî, hocası Ebû'l-Hasen el-Harâllî'den hurûf-i seb'a hakkında bilgiler almış olsa da bu tür izahlara rastlanmamaktadır. Bk. Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Harâllî, *Miftâhü'l-bâbi'l-mukaffel 'alâ fehmi'l-Kur'âni'l-münezzel* (Tatvân: ed-Dârü'l-Beydâ, 1978), 24 vd.; krş. Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Harâllî, *Kütübü'l-'urve li miftâhü'l-fâtih li bâbi'l-mukaffel 'alâ fehmi'l-Kur'âni'l-münezzel* (Tatvân: ed-Dârü'l-Beydâ, 1978), 56 vd.

²⁴ *DİA*'da ح ve ه harfleri hâ şeklinde ortak bir yazıyla gösterildiği için karışma ihtimalinden dolayı ه harfi, Arapça yazı ile yazılması tercih edildi. Bk. İsmail Durmuş, “Hâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/333-334, 336-338.

hems, rihvet, infitâh, istifâle ve hafâ olduğuna değinmektedir.²⁵ Yine “yâ” harfinin mahrecinin, dilin ortası üst damağın orta bölgesinden çıktığını, sıfatlarının cehr, rihvet, infitâh ve istifâle olduğunu, istifâle sıfatının

²⁵ Bikâî, harflerin mahreç ve sıfatları hakkında tefsiri açıklamalar yaparken harflerin sıfatlarını gündem yapmakta ancak bunlar hakkında açıklama yapmamaktadır. Konunun anlaşılabilmesi için kısaca kullandığı sıfatlara değinmekte fayda vardır.

1) Hems: Hems harfleri on harften (ح، خ، س، ش، ص، ف، ك، ه) oluşmaktadır. İlgili harf okunurken harfin zayıflığından mahrecin tam kapanmayıp nefesin akarak okunmasıdır. Mahreçteki zayıflık sebebiyle bu sığta “hems” (gizli ve hafif ses, fısıltı) denmiştir. Kısaca Kur’an okurken nefesin akması demektir. Bk. Ebû Amr Osman b. Sa’id el-Ümevî ed-Dâni, *et-Tahdîd fi’l-itkân ve’l-tecvîd* (Ummân: Dârü Ammâr, 2000), 105; Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fi’l-ilmî’l-tecvîd* (Riyâd: Mektebetü’l-Me’ârif, 1985), 86; Abdurrahman Çetin, *Kur’an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, ts.), 115; İsmail Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: MÜ. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 201.

2) Cehr: Cehr harfleri hems harflerinin dışında kalan on dokuz harftir. Harfin telaffuz edilirken nefesin akıcılığının hapsedilmesidir. Çünkü harfin dayanağı kuvvetli olduğu için nefes mecburen kesilmektedir. Kısaca nefesin tamamının veya çoğunun hapsolmesi demektir. Dâni, *et-Tahdîd*, 105; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 86; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 115; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 202.

3) Şiddet: Şiddet, harfleri sekiz harften (ا، ب، ت، ج، د، ط، ق، ك) ibarettir. Bu sekiz harften her biri sükûn ile okunurken mahreç şiddetle kapanır, ses ve nefes akmaz. Bu kapalılık, harfte ayrıca mevcut olan hems veya kalkale sıfatı gereği sürâte açılır. Şiddet harflerinin beşi (ق، د، ط، ج، ب) kalkale harfidir. Kısaca nefesin hapsolüp akmaması demektir. Dâni, *et-Tahdîd*, 105; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 87; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 116; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 202.

4) Rihvet: Rihvet harfleri, şiddet harflerinin zıddı olan harflerdir (ا، ب، ج، د، ز، س، ش، ص، ض، ظ، غ، ف، و، ه، ي). Bu sıfatı taşıyan harfler sükûn ile telaffuz edilirken mahreçten ses ve nefesin beraberce akmasıdır. Rihve (gevşeklik, yumuşaklık), mahreçten akan ses veya nefesin duyulması halidir. Kısaca sesin akmasıdır. Dâni, *et-Tahdîd*, 106; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 88; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 117; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 203.

5) İsti’lâ: İsti’lâ harfleri alfabenin en kalın harfleri olan ح، ض، ط، ظ، غ، ق harfleridir. Bu harfler telaffuz edilirken dilin kökü ile birlikte üst damağa yükselmesidir. Bu yedi harfe kalın okunmaları sebebiyle “hurûf-ı mufahhame” de denir. Kısaca dilin üst damağa yükselmesidir. Dâni, *et-Tahdîd*, 106; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 90; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 118; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 206.

6) İstifâle: İsti’lâ sıfatının zıddı olan istifâl (açılma), dilin damağa yükselmeyip aşağıda kalması halidir. İstifâle harfleri, isti’lâ harfleri dışında kalan harflerdir. Bu harfler kalın olmadıkları için okunurken ince (terkik ile, “a-e” arası bir sesle) okunur. Kısaca dilin aşağıda kalmasıdır. Dâni, *et-Tahdîd*, 106; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 118; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 207.

7) İtbâk: İtbâk (yapışma, uyuşma), dil kökünün ve ortasının, yukarı damağa yükselmesiyle birlikte, damağın dil ortası üzerine intibâk etmesidir. İtbâk sıfatı, isti’lâ sıfatından daha mübalağalıdır. İtbâk harfleri (ح، ض، ط، ظ) harfleridir. Kısaca dilin üst damağa yapışmasıdır. Dâni, *et-Tahdîd*, 106; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 90; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 118; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 208.

8) İnfitâh: İnfitâh (açılma) itbâkın zıddıdır. Kendilerinde infitâh sıfatı bulunan harfler telaffuz edilirken, dil ile yukarı damak arasının ayrılmasına denir. İtbâk harflerinin dışındaki yirmi dört harf bu gruba girer. Kısaca dilin damaktan ayrılmasıdır. İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 90; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 119; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 208.

9) Safir: Safir (س، ز، ص، ض) harflerinde rihve sıfatının yaygın olması sebebiyle bu harfler mahreçten çıkarken ıslığa benzer bir sesin duyulması halidir. Kısaca harfi okurken ıslık sesine benzer bir sesin çıkmasıdır. Dâni, *et-Tahdîd*, 107; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 91; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 121; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 210.

10) Hafâ: Hafâ, lügatte gizlenmek anlamındadır. İstilahta ise, hafâ harflerini (bu harfler med harfleri ا، و، ی ile) okurken kendisinden önceki harfe katıldığı zaman, harfin sesinin gizli okunmasına denir. Kısaca harfin sesinin gizli olmasıdır. Hafâ sıfatının tanımı için bk. İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 93; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 219.

ise “yâ” harfinin en öne çıkan sıfatı olduğunu vurgulamaktadır. “Ayn” harfinin mahrecinin boğazın ortasından çıktığını, sıfatlarının cehr, şiddet ve rihvet arası, infitâh ve istifâle olduğunu; “sâd” harfinin mahrecinin ise dil ucunun ön alt dişlerin kökünden çıktığını, sıfatlarının hems, rihvet, itbâk, isti’lâ ve safir olduğunu söyleyerek harflerin mahreçlerini, ardından sıfatlarını belirterek açıklamalarını tamamlamaktadır.²⁶ Bikâî, hurûf-ı mukattaanın mahreç ve sıfatlarını yorumlarken “şu harfin işaret ettiği gibi”²⁷ tabirini çokça kullanmaktadır.

Bikâî, peygamberlerin ümmetlerini davete ilk başladıklarında karşı tarafın sürekli güçlü, kendilerinin ise zayıf olduğuna değinmekte ve buna sûrenin başlangıcında bulunan “ا” harfinin işaret ettiğini belirtmektedir. Aynı durumun Hz. Peygamber’in tebliğ'e ilk başladığında da gözlemlendiğini belirtmektedir. Yine müellif “س” harfinin de işaret ettiği gibi mücadelenin başında istifâle/alçalma hali ortaya çıkınca, mü'minlerin zayıf hallerinden dolayı davet işini gizli tutmalarına rağmen müşriklerin baskısının artmaya başladığını söylemektedir. Bu harfin imâle ile okunmasının buna işaret ettiğini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber, onların ilahlarını reddedip, babalarının dalalette olduğunu söyleyince müşriklerin onun karşısına tek vücut olarak dikildiklerini, bu sebeple “س” harfinin infitâh/açılmak sıfatının da işaret ettiği gibi sahabenin birçoğunun Habeşistan'a hicret ettiğini belirtmektedir. Zira “س” harfinin kıraatinin fetha ile yapılması buna işaret etmektedir. “Yâ” harfinin işaret ettiği gibi Kureyş'in bu hicretten tedirgin olsa da mü'minlerin rihvet (akıcılık, süreklilik) sıfatının ortaya çıkıp, istifâle durumunun belirgin hale geldiğini vurgulamaktadır. Harfin imâle ile okunmasından da anlaşıldığı gibi bu dönemde mü'minlerin daha galip, kâfirlerin ise manen daha zelîl olduğuna vurgu yapmaktadır.²⁸

Müellif, Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in vefatlarına değinmekte ardından Hz. Peygamber'in Tâîf'e bir umut olarak gitmesini ve orada umduğunu bulamadan dönmesini anlatmaktadır. Bu anlattıklarının zaaf hali olsa da bir zaman sonra mü'minlerin güçlendiğini buna da “ayn”

²⁶ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 4/514.

²⁷ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 4/165, 515 (dört ayrı yerde tekrarlamaktadır), 5/3.

²⁸ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 4/515.

harfinin şiddet ve rihvet arasındaki sıfatına denk geldiğini belirtmektedir. Rıdvân biatının gerçekleştirilmesi ile infitâhın/açılma-genişleme ortaya çıktığını ve yükselmenin bu dönemde daha belirgin hale geldiğini vurgulamaktadır. Ona göre işin sonuna doğru biraz zayıflık oluşup gevşeme meydana geldiyse de (Huneyn ve Tâif gazvelerinde olduğu gibi) ardından Müslümanların güçlendiğini, itbâk sıfatının gösterdiği gibi yükselme ve yayılmanın (isti'lâ) ileri seviyede gerçekleştiğini, safir sıfatının işaret ettiği gibi tüm ufukları doldurduğunu beyan etmektedir. Bikâî, Allah dostlarının hallerinin hem bu sûrede hem de diğer sûrelerde aynen böyle cereyan ettiğini ifade etmektedir.²⁹

Bikâî, bu boğaz harflerinin sıfatlarıyla şeriat sahibi peygamberlerin sıfatları arasında bir bağlantı olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Hz. Mûsa'nın, "ع" harfi ile bağlantılı olduğunu, dilin kökünden çıkan bu harfin sıfatıyla onun hayatının akışının kesiştiğini, örneğin bu harfin sıfatlarından olan cehr, şiddet, infitâh, isti'lâ, kalkale sıfatlarıyla Hz. Mûsa'nın hayatının paralellik arz ettiğini belirtmektedir. Mesela, onun yüzünden İsrailoğulları'nın çocuklarının katledilmesi, onun da bu katl senesinde doğması, Kıbtî'nin ölümüne sebep olduğu için hicret etmesi ve Rabb'e doğru yönelip ona yaklaşması gibi durumların bu harflerin sıfatlarıyla benzeştiğini belirtip konuya açıklık getirmektedir.³¹ Müfessir, Hz. Mûsa'nın "ع" harfiyle olan bağlantısı gibi Hz. Dâvûd'un "hemze" ile bağlantısını da izah etmektedir. Bu harfin sıfat ve mahreçlerine değindikten sonra Hz. Dâvûd'un peygamberlik ile devlet yönetimini birleştirmesini istifâle (alçalma, yani peygamberlik makamından dünyevî olan hükümdarlığa inmek) sıfatı ile bağlantı kurmaktadır.³²

Bikâî, harflerin sıfatlarının peygamberlerin hayatlarındaki yansımalarına Hz. İsâ'yı da katmakta ve Hz. İsâ'nın da "ع" harfinin sıfatı ile bağlantılı olduğunu söylemektedir. O, şeriat sahibi peygamber olup, aynı

²⁹ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 4/514-517.

³⁰ Müellif burada كعصص harflerinden olmadığı halde ع harfinin sıfatıyla bağlantı kurmaktadır. Baskı hatası olabilir diye diğer tahkikli baskısı ile de karşılaştırdık orada da ع harfi olarak ifade edilmektedir. Bk. Burhânüddîn Ebü'l-Hasan İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-düer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver* (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, ts.), 12/157.

³¹ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 4/516.

³² Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 4/516.

zamanda “س” ve “sâd” harflerinin sıfatları ile de onun sîretinin bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Îsâ’nın da peygamberlik görevini yerine getirirken bu harfin mahreci olan itbâk sıfatı gibi görevini tatbik ettiğine, isti’lâ sıfatı gibi yükseldiğine, safîr sıfatı gibi risaletinin yayıldığına ve genişlediğine işaret etmektedir. Müfessire göre Hz. Peygamber’de olduğu gibi Hz. Îsâ’nın tebliğe başladığı ilk dönemlerde onun ve ona tabi olanlarının zayıf olduklarını, “ذ” harfinin mahrecinden yola çıkarak şiddet gördüklerini, “س” harfinin sıfatı gibi gizlendiklerini, istifâle sıfatının da işaret ettiği gibi yükselmenin gerçekleşip tekrar aşağı inmenin meydana geleceğini belirtmektedir. İnfitâh/açılma ve rihvet/sesin akmaya devam etmesi sıfatlarından hareketle -bu sıfatların zayıflığına rağmen harfin çıkarken akmaya devam etmesi gibi- onun yeryüzüne inmesinden önce mü’minlerin Deccâl’in belalarına maruz kalacaklarını söylemektedir. Ye’cûc ve Me’cûc’ün yükselişi ve yeryüzüne dağılıp fesat çıkarmalarının da onun döneminde olacağını hatırlatmakta ve bu fitne zamanında Allah’ın seçkin kullarını Hz. Îsâ’nın Tûr’a götüreceğini, “ayn” harfinin de delalet ettiği gibi onları Ye’cûc Me’cûc muhasara etse de o seçkin kullara düşmanın zarar veremeyeceğini belirtmektedir. Beyniyye ve isti’lâ sıfatlarının işaret ettiği gibi tüm uğraşılara rağmen başaramayacaklarını ve güzel akıbetin inananların olacağını ve en sonunda infitâh sıfatının da işaret ettiği gibi artık son fethin gerçekleşeceğini, bu fetihden sonra fetih olmayacağını vurgulamaktadır. “Sâd” harfinin mahreci ve hems ve rihvet sıfatlarında olduğu gibi gücün fazlasıyla mü’minlerin elinde olacağını, karşı konulamayacak bir kuvvet ile taçlanacaklarını, nihayetinde “sâd” harfinin itbâk ve isti’lâ sıfatlarının işaret ettiği gibi, dinin bütün insanlara yayılıp, safîr sıfatının da işaret ettiği gibi bu yayılmanın sûra üfleninceye kadar süreceğini ifade etmektedir. Bikâî son olarak artık bu sûr ile bütün mevcudatın helak olacağını, ardından kabirden dirilmenin gerçekleşip kalplerde olanların ortaya çıkarılmasının vâki olacağını ifade etmektedir.³³

Yukarıda Bikâî’nin yaptığı açıklamalarda, Meryem sûresinin başındaki beş harften oluşan كَيْعَصْ harfleri için ilk olarak harflerin mahreçleri,

³³ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 4/514-517.

ardından sıfatları hakkında bilgi verilmiştir. Beş harfin tekrarlı olarak 23 sıfatı bulunmakla birlikte, bu sıfatlar tekrarsız olarak; hems, şiddet, infitâh, istifâle, rihvet, hafâ, cehr, beyniyye, itbâk, isti'lâ ve safir şeklinde 11 sıfatı haizdir. Söz konusu sıfatlar ise gizlilik, hapsolup hemen ortaya çıkamamak, yavaş yavaş harekete geçmek ama yükselmemek, yayılmaya devam etmek ama gizliliğin de devam etmesi, durağanlık ardından genişleme, yükselmek ve zirveye çıkmak ve son olarak yayılmak ve her tarafı kuşatmak şeklinde anlamlara işaret etmektedir. Bu harflerin Hz. Peygamber ve diğer üç peygamberin hayatlarına yansımaları da Bikâî aynı tarz üzere yapmakta, söz konusu bu harflerle peygamberlerin sîretlerini özdeşleştirmektedir.

2.2.2. Tâhâ Sûresi

Bikâî, bu sûrenin başında bulunan hurûf-ı mukattaadan (ط) yola çıkarak Hz. Peygamber'in ümmetinin helak olmasından korkulduğu sırada Hz. Îsâ'nın ikinci kez davetinin yaygınlaşmasına işaretle bu sûrenin ط harfleri ile başladığını ifade etmektedir. Müfessir bu sûrede de hurûf-ı mukattaanın ilk önce mahrecini, ardından sıfatlarını ve bu sıfatlar ışığında yorumlarını yapmaktadır. Şöyle ki: “ط” harfinin mahrecinin dilin ucu olduğunu, bu harf çıkarken dilin ucu üst ön dişlerin arka kısmına kuvvetli olarak değdiğini belirtmektedir. “ط” harfinin cehr, itbâk, isti'lâ ve kalkale³⁴ sıfatları bulunmaktadır. Bikâî, Hz. Îsâ'nın icraatlarını Mer-yem sûresindeki açıklamalarına benzer beyanlarla yorumlamaktadır.³⁵ Aynı şekilde “س” harfinin mahreci hakkında da bilgi vermekte ve bu harfin boğazın göğse bittiği yerden çıktığını belirtmektedir. “س” harfinin sıfatları ise; hems, infitâh, istifâle ve hafâdır. Bikâî, bu harflerin sıfatlarından hareketle, başlangıçta korku ile beraber büyük za'f, sessizlik ve gizlilik, ekâbirin şiddetlerine katlanma, her şeye rağmen yayılmanın devam etmesi sonucunun çıkarılabileceğini ifade etmektedir. Bu harfin imâle ile okunması zayıflığın şiddetine; tefhîm ile okunması ise -ki ek-

³⁴ Müellifimiz bu harfin şiddet ve tefhim sıfatlarından bahsetmemektedir. Bk. Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 123.

³⁵ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 5/3.

seri kurrâ böyle okumaktadır³⁶ kuvvetin gücüne (çünkü onun infitâh sıfatı vardır) işaret etmektedir.³⁷

Bikâî, Meryem sûresinde yaptığı yorumlara benzer açıklamaları burada da tekrar etmekte ve harflerin mahreç ve sıfatlarından hareketle çıkarsamalarda bulunmaktadır. Davetin başlangıcında gizliliğin zorunluluğuna değinmekte, faaliyetin açığa çıkması durumunda karşı tarafın da harekete geçip baskıları arttırdığına vurgu yapmaktadır. Zaman zaman yükselme ve alçalmalar olsa da sonunda yayılma ve galip gelme ile işin nihayete ereceğine değinmektedir.

2.2.3. Yâsîn Sûresi

Bikâî, yukarıda temas edilen uygulamayı “yâsîn” harfleri için de yapmaktadır. “Yâ” harfinin sıfatlarının cehr, beyniye, isti'lâ, infitâh, terkîk; “sîn” harfinin sıfatlarının ise hems, rihvet, istifâle, infitâh, terkîk ve safîrdir. Ona göre bu iki harfin birinde cehr, diğesinde hems sıfatı vardır. Harf birinde cehr sıfatıyla söylenirken ses yükselmekte, diğesinde hems sıfatıyla telaffuz edilirken ses akmamakta, gizlenmektedir. Müellif, bu harflerin sıfatlarıyla kalp arasında bir bağ kurmaktadır. Şöyle ki; kalbin iki halinin olduğunu, kalp sahih olursa saf duru su gibi aşırı derecede şeffaf olabileceğini; kalp sahih değilse taş gibi katı olabileceğini söylemektedir.³⁸

Bikâî, “yâ” harfinin cehr sıfatından dolayı “yâsîn”de ilk önce “yâ” harfinin kullanıldığını, “yâ” ve “sîn” harflerinde infitâh, rihvet ve istifâle sıfatlarının ortak olduğunu söylemektedir. Bikâî, harflerin mahreçlerinin dudak, dil ve boğazdan³⁹ çıktığını ve dil ortada olduğu için bütün mahreçlerin kalbi olduğunu, bu sebeple tüm mahreçlere faydasının dokunduğunu vurgulamaktadır. O, “yâsîn”i kalbe benzettiği için “yâsîn”in sıfatlarının kalbe kıyasla, sertliğin kalbe uygun bir sıfat olmadığını ifade etmekte-

³⁶ Krş. Ebû Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Teyisîr fi'l-kurâ'âtî's-seb'*, thk. Halef Mahmûd Sâlim (Hâil: y.y., 2015), 150.

³⁷ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 5/4.

³⁸ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 6/241.

³⁹ Yâsîn kelimesini oluşturan ye harfi, med harfi olan elif ile okunduğu için yâ şeklinde boğaz boşluğundan çıkmaktadır. Yoksa sadece ye harfi dil ortası ve üst damaktan çıkmakta, dolayısıyla boğazdan çıkmamaktadır.

dir. “Yâsîn”deki “yâ” harfindeki cehr sıfatından dolayı dil alçaldığı zaman onda hems sıfatının gerçekleştiğini ifade etmektedir. Kalbin de aynı şekilde sertlikten rihvete inince, artık onun sert taş gibi değil de faydalı olmak için inifâtîh sıfatına yönelmesi yani incilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yine Rabb’ine vasıl olabilmek için tevâzuya yönelmesi (istifâl) gerektiğini vurgular. Aynı zamanda “yâ” harfine “sîn” harfinin eklendiğini ve onun da safîr sıfatına sahip olduğunu, bu yüzden ondan şiddetli yayılma; “yâ” harfinden daha zayıf olsa da kuvvet özelliği bulunduğunu belirtmektedir. Ama ikisi de hems yönüyle eşit olmaktadır. Müellif, harflerin sıfatları hakkında açıklamalarına devam etmekte ve “yâ” harfinin nidâ harfi olduğunu, nidâ esnasında bu harfin safîr özelliğinden harf şiddetli olarak telaffuz edildiği için harfin sedâsı etrafa yayıldığını beyan etmektedir. Aynı şekilde müellif, bu sûrede sûra üfleneceğine ve bununla tüm kâinata kıyametin meydana geleceğine değinmektedir. Bu harfin sıfatıyla kıyametin etkisini buluşturmakta ve sûrun etkisinin yayılmasıyla bütün diyarların boşalacağını ve küçük büyük herkesin öleceğini ve en sonunda Vâhid, Kahrân olan Cenâb-ı Hakk’ın emrine boyun eğeceğini hatırlatmaktadır.⁴⁰

Bikâî, yaptığı açıklamalarıyla “yâ” ve “sîn” harflerinin sıfatlarıyla kalbin sıfatlarının birbirine benzediğini, kalbe katılığın hiç yakışmadığını, ona incelik ve sâfiliğin daha uygun olduğunu söylemektedir. Müellif, Meryem ve Tâhâ sûrelerinde yaptığı yorumlarında genellikle Hz. Peygamber’in davetinin açığa çıkması, yayılması, baskıların artması vb. şeklinde çıkarsamalarda bulunmaktadır. Burada ise farklı bir bakış ile “ye” harfinin sıfatlarını kalbin sıfatları ile ilişkilendirmekte, aynı şekilde “yâ” şeklinde bu harf nidâ edildiğinde ses nasıl yayılıyorsa, aynı şekilde sûra üflendiğinde de kıyameti koparacak sesin yayılacağını belirtmektedir. Ve nihayetinde her şeyin helak olup, Vâhid ve Kahrân olan Allah Teâlâ’nın bâkî kalacağını vurgulamaktadır.

2.2.4. Sâd Sûresi

Bikâî, “sâd” harfinin mahreci ve sıfatları hakkında da bilgi vermekte, ardından Hz. Peygamber’in hayatıyla bu harflerin sıfatlarının yansı-

⁴⁰ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 6/242.

masını tespit etmeye gayret etmektedir. İlk önce bu harfin mahrecinin dilin ön tarafından alt dişlerin arkasına temasla çıktığını belirtmekte, harfin sıfatlarının hems, rihvet, itbâk, isti'lâ ve safîr olduğunu ifade etmektedir. Bu harfin mahreci dilin ucudur. Dil ucunun farklı yerlere temas etmesiyle farklı harfler çıktığı için bu harfin geniş kapsamlı bir harf olduğunu açıklamaktadır.⁴¹

Bikâî, İbn Abbas'tan rivayet ettiği, "Sâd'ın manası; Allah sâdiktır, vaat ettiklerinde de sâdiktır. Aynı zamanda Hz. Muhammed de sâdiktır. Hz. Muhammed bütün mahlûkatın kalplerini kuşattı ve onların gönülünü kazandı demektir"⁴² sözü ile "sâd" harfinin yorumunu yapmaktadır. Müfessir, "sâd" harfinin okunuşuyla ilgili şaz bir kıraatten bahseder. Buna göre Ebû Amr, fiili mâzi olarak "sayd" masterından mazi fiil olarak صَادَ diye okur.⁴³ Hasan ve başkaları ise "sâd" harfinin sonunu kesra olarak okuduğunu, bu durumda الْمُصَادَاة masterından emir olduğunu yani "muhalefet et, diren"⁴⁴ demek olduğunu ifade etmektedir. Bikâî "sâd" harfinin işaret ettiği doğruluğun bütün doğrulukları içerdiğini belirtmektedir. Buna en güzel delil de Zümer sûresi 33. âyettir (والذي جاء بالصدق والذي جاء بالصدق به "Dosdoğru Kur'an'ı getiren ile onu tasdik edenler var ya, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır"⁴⁵) diye vurgu yapmaktadır. Bu sûrede zikredilen peygamberler rabbânî âlimlerin görüşüne göre "sâd" harfinin manasına şâhitlik etmektedirler diye sözünü tamamlamaktadır.⁴⁶

Kısacası Bikâî, "sâd" harfinin mahreç ve sıfatlarına değindikten sonra bu harfte öne çıkan sıdk/doğruluk anlamı üzerinde durmakta, Allah Teâlâ'nın doğru söylediği gibi onun resûlü olan Hz. Peygamber'in de

⁴¹ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 6/356.

⁴² Krş. Taberî, *Câmi'ül-beyân*, 21/137-138.

⁴³ Krş. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 5/598; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi teşîri'l-kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 5/535.

⁴⁴ Krş. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 4/70.

⁴⁵ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), ez-Zümer 39/33.

⁴⁶ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 6/356. Ayrıca bk. Taberî, *el-Câmi'ül-beyân*, 21/137-138. Meryem sûresinde "sâd" harfinin mahreç ve sıfatları anlatılırken isti'lâ ve itbâk sıfatlarından bunların yansımaları olarak yükselmek ve şiddet ön plana çıkarılmıştı. Bk. Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 4/514-517.

doğruluk üzerine hayat sürdüğünü vurgulamaktadır. Bu sûrede zikredilen tüm peygamberlerin de şiarlarının doğruluk olduğunu ifade etmektedir.

2.2.5. Şûrâ Sûresi

Bikâî, bu harflerin (حم عسق) üç mahreç yerinden yani boğaz, dil ve dudaktan çıktığını ifade ederek sözüne başlamaktadır. Bu harflerin bazıları noktalı, bazıları noktasız; kiminde cehr sıfatı, kiminde hems sıfatı var diye zıtlıkların bir arada bulunduğuna değinmektedir. Meryem sûresinin başında geçen hurûf-ı mukattaa gibi beş harften oluştuğunu ve bu harflerden حِكْمَةُ مُحَمَّدٍ عَلَّتْ وَعَمَّتْ فَغَفَّتْ سِقَامَ الْقُلُوبِ (Muhammedî hikmet çok yüce oldu ve her şeyi kuşattı. Ve böylelikle kalplerin hastalıklarını iyileştirdi) şeklinde bir cümle de kurulabileceğine değinmektedir. Bu حم عسق harfleri iki âyeti oluştururken, böyle bir durumun Kur'an'da sadece burada bulunduğunu ifade etmektedir. Bikâî ilk önce “ه” harfinin boğazın dile doğru kısmından elif harfinden sonra, “mîm”in ise dilin ucundan çıktığını belirtir. Sonra “ayn” harfi boğazın ortasından, “sîn” harfi ise dudakların arkasından, dilin ucundan, “kâf” harfi dilin kökünden boğaza yakın yerden dilin bitiş yerinin yukarı kalkmasıyla çıktığını ifade etmektedir. Bu harflerle, sûrenin ana konusunun bağlantılı olduğunu ve “dinin esas olan imanda içtima etmek” şeklinde bir cümle ile ifade edilebileceğini söylemektedir.⁴⁷

Bikâî, bu harflerin sıralamasının da başlangıca uygun olduğunu belirtmektedir. Ona göre harflerin sıfatlarında ilk önce yükselme, ardından alçalma gerçekleştiği gibi, Hz. Peygamber ve arkadaşlarında da başlangıçta İslâmî yönde yükselme gerçekleştiyse de, müşrikler bu yükselişin önünü kesmek için Müslümanları ablukaya aldıklarını ve birçok sıkıntı yaşatıp hareketin hızını kesmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bikâî, zâhirde yaşanan bu hallerin tasavvufî hayatta da gerçekleştiğini yani ilk önce zâhirin, ardından bâtının süslenmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁸

Müfessir, bu giriş bilgilerinden sonra harflerin sıfatlarını şöyle sı-

⁴⁷ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 6/593-594.

⁴⁸ Bikâî, *Nazmü'd-düer*, 6/590.

ralamaktadır: “س” harfi hems, rihvet, istifâle, infitâh; “mîm” harfi cehr, istifâle ve şiddet ile rihvet arası sıfatlara sahiptir. “Ayn” harfinin sıfatı ile “mîm”in sıfatı aynı; “sîn” harfinin sıfatı da “س” harfi gibidir. Sadece “sîn” harfinin, fazladan safîr ve şiddet sıfatları olduğuna değinmektedir. “Kâf” harfinin cehr, şiddet, infitâh, isti’lâ, kalkale sıfatları bulunmaktadır. Bikâî ilk harfin (ح) öne çıkan sıfatının zafiyet olduğunu, kurrânın çoğunun bu harfi imâle ile okuduklarını ve bu okuyuşun harfin sıfatının zayıflığa işaret ettiğini vurgulamaktadır. İkinci ve üçüncü harflerin de durumunun aynı olduğunu, ancak bunların kuvvetinin tercih edildiğini söylemektedir. Bikâî, Meryem ve Tâhâ sûrelerinde detaylı olarak anlattığı Hz. Peygamber’in tebliği esnasında geçirdiği aşamaları burada da genişçe tekrar etmektedir. Tebliğin başlangıcında zayıflık halinin hâkim olduğunu, yavaş da olsa istikrarlı bir şekilde yükselişin devam ettiğini, bazen inişler olsa da yükselmenin sürdüğünü ve nihayetinde davanın zirvelere yükselip her tarafa yayılmasıyla neticelendiğini ifade etmektedir.⁴⁹

Bikâî, حم عسق harflerinin ebced hesabıyla 278’e tekabül etmesini de yorumlamakta ve “Bu tarih, benim doğum tarihimdir”⁵⁰ demektedir. *Nazmü’l-dürer*’i yazmaya başlamasının altmış bir tarihinde (861?) olduğunu, Şaban ayında yaşının elli dört⁵¹ olup bunun da د harflerine denk geldiğini, yine bu sûrenin maksudunun “din” olduğunu ve الدين kelimesindeki د harfleriyle yaşının harflerinin buluştuğunu belirtmektedir. Bikâî, bu sûreye başlamasının yetmiş bir senesinde (871), Şaban ayında olduğunu ve yaşının da altmış dört⁵² olup bunun da bu sûrenin maksudu olan الدين kelimesine tekabül ettiğini söyleyerek çok farklı bir çıkarımda bulunmaktadır.⁵³ Bikâî, tefsirini yazarken manevi yardımlar

⁴⁹ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 6/590.

⁵⁰ Bikâî, hicri 809 tarihinde doğmuş 885’te vefat etmiştir. (Miladi 1406-1480). Evet, حم عسق ebced hesabıyla rakamların toplamı 278 tutmaktadır ama 278’i hangi tarihe göre söylemektedir bilemiyoruz. Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 6/596.

⁵¹ Bikâî, eğer h. 809 tarihinde doğduysa, elli dört yaşında olduğu tarih h. 863 etmektedir. Oysaki burada 61 tarihi, anladığımız kadarıyla h. 861 olduğunu söylemektedir.

⁵² Bikâî, burada da tekrar bir hesap yapmaktadır. Yine aynı mantıkla 809’da doğmuşsa, altmış dört yaşında 873 tarihinde olması gerekir. Bu iki hesabı düzeltmek için acaba Bikâî’nin doğum tarihi 807 olabilir mi?

⁵³ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 6/593-595.

gördüğünü⁵⁴ söylemektedir. Bu sebeple bazı harflerin ebced hesabıyla kendisini işaret etmesi Bikâî'ye göre yadırganacak bir durum değildir.

Bikâî, حم عشق harflerinin mahreç ve sıfatlarından hareketle Hz. Peygamber ve ashabının hayatlarıyla bağlantı kurmaktadır. Bu harflerin sıfatlarının zayıflık içermelerinden yola çıkarak, Hz. Peygamber'in ilk döneminin de zayıflıkla başladığını zamanla güce kavuştuğuna vurgu yapmaktadır. Güce ulaşan mü'minler Hz. Peygamber'in vefatından sonra da bu gücü muhafaza ettiklerine temas etmektedir. Yalnız bu harflerin kendi doğum tarihine işaret etmesi, sûrenin maksudu ile yaşını ve bu sûrenin tefsirine başlama tarihini çakıştırması şahsına münhasır bir izahtır.

2.2.6. Kâf Sûresi

Bikâî, sûrenin başındaki “ق” harfinin mahreci hakkında bilgi vermekte ve harfin mahrecinin dil kökü ile onun karşısında bulunan üst damaktan çıktığını belirtmektedir. Daha sonra bu harfin sıfatlarının cehr, şiddet, infitâh, isti'lâ ve kalkale olduğunu ifade etmektedir. Bir önceki Hucurât sûresinde, Allah'ın ilmiyle her şeyi ihata ettiğinden bahsetmekte ve bu sûrede Cenâb-ı Hakk'ın, ilmiyle her şeyi ihata edip, kudret yönüyle tek olduğunu belirtmektedir. Bikâî, Allah Teâlâ'da yücelik, şiddet, kuvvet, kayyûmiyet, kahr, kazasını infaz etme ve kapalı şeyleri açığa çıkarmanın tam ve mükemmel bir şekilde toplandığını (cem') ifade etmektedir. Müfessir, “ق” harfi telaffuz edilirken üç mahreç yeri olan boğaz, dil ve dudaktan çıktığını, “ق” harfinin de bu üç mahreci cem' ettiğini söyleyerek, Hucurât sûresinin ve bu harfin cem' etme özelliği benzeşmektedir diye bağlantı kurmaktadır.⁵⁵

Müellif, Kâf sûresinin başlangıcında bulunan “ق” harfinin mahreci ve sıfatları hakkında bilgi verdikten sonra, önceki sûrelerde yaptığı gibi belirli bir olayla veya kavramla bağlantı kurmamaktadır. Bir önceki

⁵⁴ Bikâî, on yaşlarındayken rüyasında, Peygamberimizi ve Cebrâil'i doğuya doğru yönelmiş oldukları halde iki beyaz ata binmiş olarak gördüğünü aktarmaktadır. Hatta Peygamberimizin ona bir elma verdiğiinden bahsetmekte, bunu ileriki hayatında manevi yardım/ilham olarak telakki etmektedir. Bk. Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 1/5.

⁵⁵ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 7/244.

sûre olan Hucurât sûresi ile bağlantı kurmakta, Allah Teâlâ'da bazı özelliklerin cem' olması gibi, bu harfin de üç mahreci cem' etmesi yönüyle birbirleriyle benzeştiklerine değinmektedir.

2.2.7. Kalem Sûresi

Bikâî, bu sûrenin başında bulunan “ن” harfi ile bir önceki sûre arasında bağlantı kurmakta ve bir önceki sûrenin “nûn” harfi ile bittiğini, bu sûrenin de “nûn” harfi ile başladığını belirtmektedir. Ona göre bu “nûn” harfi özel bir harf olup, bu harfle başlayan kelimeler özellikle eşyanın açığa çıkmasına delalet eden kelimeler olduğunu söylemektedir.⁵⁶ Müfessir, “nûn” harfinin mürekkep, balık, kılıç ve şifre gibi sözlük anlamları olduğunu belirtmektedir.⁵⁷ Ona göre bu harfin mahreci, mahreçlerin en kolayı, hafifi ve genişidir. Dilin ucundan üst dişlerin üst kısmından “lâm” harfinin çıktığı bölgeden çıkmakta, başladığı ses ile tekrar son bulmaktadır.⁵⁸

Nûn harfinin sıfatları cehr, şiddet ile rihvet arası, infitâh, istifâle ve gunnedir. Bikâî, bu sıfatlardan genişleme, yayılma, bâtın şeylere sızma şeklinde bir sonuç çıkarılabileceğini belirtir. Ona göre gunnede ortaya çıkma özelliği vardır. “Mîm” harfinde gunnelik varsa da asıl gunnelik “nûn” harfinde daha belirgindir. “Nûn” harfinde titreme, değişkenlik ve gittikçe artma özelliği vardır. Bu sıfatların emsali, ilimde de ortaya çıkmaktadır diye açıklama yapmaktadır. Şöyle ki, “İlme olan iştiyak artarsa ilim de artar; terk edilirse ilim zamanla yok olur.”⁵⁹ Müellife göre, “nûn” harfi tecvid kurallarına göre başka harfe dönüşme özelliğine sahiptir. “Nûn” harfi, başka harfe dönüşse de (ibdâl); aynı şekilde başka harf “nûn” harfine dönüşmez. Örneğin tecvitteki iklâpta “nûn” harfi, “mîm” harfine dönüşür. “Nûn” harfinin bu özelliği başka bir harfte bulunmamaktadır. Bikâî, başka bir harfin “nûn” harfine dönüşmediği gibi, ilmin de başka bir şeye dönüşmediğini vurgulamaktadır. Aynı şekilde

⁵⁶ Örneğin النور والتار والتيل والنمو والتباهة والنقاء والصح والنبأ والتجاة والتجاة والنحت والندم kelimeleri gibi.

⁵⁷ Elmalılı Hamdi Yazır “ن” harfi hakkında detaylı açıklamalarda bulunmakta, muhtemel anlamlarını aktarmaktadır. Bk. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam - Emin Işık - Nusrettin Bolelli (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, ts.), 8/254-261.

⁵⁸ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 8/90.

⁵⁹ Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, 8/91.

“nûn” sahih harftir, illetli harf değildir. İlimde de sahih harfler bir araya gelince anlamlı cümleler ortaya çıkmaktadır diye kıyaslama yapmaktadır.⁶⁰

Bikâî, ilmin levâzımâtından olan kalem ve mürekkebin ilimdeki fonksiyonuna temas etmektedir. İlimle her şeyin ortaya çıkabildiğini ama bunun için de mürekkebe ihtiyaç olduğuna değinmektedir. Bikâî, ilimle “nûn” harfini kıyaslamaya devam etmekte ve “nûn” harfinin bütün harflerde bulunduğunu, kelime tenvinle okunduğunda her harfe arkadaşlık ettiğini eklemektedir. Yine Allah’ın en-Nûr ismi de her şeyi aydınlattığı gibi, ilimle her şeyin ortaya çıktığını, nurun gözlere ışık olduğunu, göz onun sayesinde her şeyi gördüğünü ifade etmektedir. Son olarak “nûn” harfi “ن” harfi ile bir araya geldiğinde كُن (kün/ol) “*Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece, ona, ‘ol’ dememizdir. O da hemen oluverir*”⁶¹ emrinin ortaya çıktığını, yaratma fiilinin gerçekleştiğini söylemektedir.⁶²

Bikâî “nûn” harfi hakkında yaptığı açıklamalarda, harfin mahreci ve sıfatları üzerinde durmamakta, bu harf ile ilmin birçok yönden birbirine benzediğine değinmektedir.

Bikâî’nin *Nazmü’l-dürer* tefsirinde hurûf-ı mukattaanın mahreç ve sıfatlarından hareketle yaptığı çıkarsamalar, -ele aldığımız bu çalışmada geçerse de- son dokuz sûrede⁶³ uyguladığı âyetlerin kelime sayıları ve bu sayılara besmeleyi veya zamirleri eklemesiyle elde ettiği sayıların belirli şahıslara ve tarihlere denk geldiğini söylemesinin ve tefsirinde sadece bir yerde âyetleri harf sayısına ve ebced hesabına dayanarak manalandırmasının hurûfîlik, bâtinîlik ve işârî tefsir yönüyle değerlendirilmesinde fayda vardır.

Geçmiş dönemlerde harflerin gizemler içerdiğini ve bu harflerle geleceğe yönelik sırların ortaya çıkarılabileceğine inanılmıştır. Bu anlayışın etkisiyle, kutsal metinleri oluşturan harflerin rakamsal değerleri toplandığında, çıkarıldığında, bazen bir biri ile çarpıldığında, tarihte

⁶⁰ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 8/91.

⁶¹ en-Nahl 16/40.

⁶² Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 8/92.

⁶³ Bikâî, *Nazmü’l-dürer*, 8/537 vd.

önemli gün ve olaylara, ya da belirli dönemlerde iz bırakmış iyi ve kötü karakterli insanlara işaret ettiği iddia edilmiştir.⁶⁴ Hurûflük diye isimlendirilen bu faaliyet ile örneğin Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), harflerin sırlarına vâkıf olan birinin, gelecekte meydana gelecek bütün olayları keşfedebileceğini savunmuştur.⁶⁵ Tevrat ve İncil'deki sırları bu yöntemle ortaya çıkarma girişimlerinin aynısı, Kur'an için de uygulanmış ve birçok müfessir bu yöntemlerle geleceğe yönelik çıkarsamalarda bulunmuştur.

Kur'an'ın zâhiriyle yetinmeyip arka plandaki gizli manaları elde etme faaliyetinden biri de bâtînlîktir. Zâhir manayı bırakıp bâtînî mana ile meşgul oldukları için işârî tefsir için de bu kavram kullanılsa da bâtînlîlik, her zâhirin bir bâtını ve her nassın bir te'vili bulunduğunu; bunu da sadece Allah tarafından belirlenmiş veya onunla temasa geçmiş masum bir imamın bilebileceğini iddia eden ve ekseriyetini aşırı Şîîlerin oluşturduğu gruplar diye tarif edilmektedir.⁶⁶ Bu bağlamda bâtînî tefsir, ağırlıklı olarak Şîî bir iddiadır ve âyetler sürekli olarak zâhir manadan çok uzak yorumlarla te'vil edilmektedir. Örneğin, onlara göre Kur'an'da geçen namaz, imam ve yardımcılara itaat etmek; oruç, imamın sırrını korumak; zekât, mezhep mensuplarına bilgi dağıtmak; hac ise, imamı ziyaret etmektir.⁶⁷ Mezhebî yorumların yapıldığı ve zâhirin dikkate alınmadığı bu tefsir yöntemi, özellikle Şîa tarafından dillendirilmekte ve kendilerini haklı göstermek için Kur'an'ı kendi zanlarına göre te'vil etmektedirler.

⁶⁴ Hüsamettin Aksu, "Hurûflük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/408-412; Ahmet Öz, "Hurûflük Akımının Kur'an Ayetlerini İstismarı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (Ocak - Haziran 2016), 184 vd.; Abdülcelil Candan, *Kur'an Tefsirinde Sapma ve Nedenleri* (İstanbul: Denge Yayınları, 2000), 170 vd.

⁶⁵ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 1/179- 227; krş. Tekhafızoğlu, *Nur Risaleleri'ne Eleştirel Bir Yaklaşım*, 70 vd.; Ömer Çelaklı, *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi* (İstanbul, Sınır Ötesi Yayınları, 2002), 21-36.

⁶⁶ Yunus Emre Gördük, "İşârî Tefsirin Mahiyeti, Meşruiyeti ve Bâtînî Yorumdan Farkı", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (Ağustos 2011), 36 vd.; Muhammed Vehbi Dereli, *Tefsirde Yanlıgı Sebepleri* (İstanbul: Fecr Yayınları, 2009), 111 vd.; M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (Konya: Esra Yayınları, 1995), 137, 151.

⁶⁷ Gördük, *İşârî Tefsirin Mahiyeti*, 38; krş. Abdülcelil Şelebi, "Bâtînî Tefsirin Doğuşu ve Nedenleri", çev. Gıyasettin Arslan, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2004), 100 vd.

Uzun mücâhede ve riyâzetler ile elde ettikleri manevi mertebeleri ve zevkleri tefsirlerinde derûnî bir yaklaşımla ele alan tefsir faaliyetine ise işârî tefsir veya tasavvufî tefsir denmektedir.⁶⁸ Kur'an'ın zâhiri anlamlarını dikkate almakla birlikte, okuyucularına elde ettikleri ledünnî ilmi çeşitli remizlerle/işaretlerle anlattıkları için bu tefsire işârî tefsir denmiştir. Örneğin, “*Karada ve denizde fesat ortaya çıktı*”⁶⁹ âyetindeki “*kara*” kelimesinin “insanın dış organlarına”, “*deniz*” kelimesinin ise “kalbe ve ruha” işaret ettiğini, zâhir anlamın yanında buna benzer anlamların da verilebileceğini iddia etmektedirler. Şartlarına uyulması halinde⁷⁰ ulemânın çoğu, bu tefsir türünü kabul etmiş ve bu alanda birçok eser yazılmıştır.⁷¹

Bikâî'nin hurûf-ı mukattaanın mahreç ve sıfatlarından hareketle yaptığı çıkarsamaları, âyetlerin kelime sayıları ve buna besmeleyi veya zamirleri eklemesiyle elde ettiği sayının belirli şahıslara ve tarihlere denk geldiğini söylemesi ve âyetleri harf sayısına ve ebced hesabına dayanarak yorumlaması, yukarıda kısaca tanımı yapılan faaliyetlerden sadece hurûfliğe benzemektedir. Hurûflik başlangıçta belki de iyi niyetle ortaya çıkmış olsa bile zamanla iş çıkırından çıkmış ve Kur'an'ın üstünlüğünü ispat etme gayretinin yanında farklı amaçlara da hizmet etmiştir. Yapılan bu tefsir faaliyetleriyle âyetlerin vermek istediği mesaj ikinci plana itilmiş ve asıl hedef olarak âyetin işaret ettiği meseleye yoğunlaşmıştır. Yine bu harfler sayesinde gelecekte haber vermeye kalkışmak da bu eğilimin farklı bir zararı olagelmıştır. Bikâî de, yukarıda temas edilen hurûfliğe benzer çeşitli te'villerde bulunmuştur. Bu yaptığı çıkarsamaların birer zandan ibaret olduğu ve bunların bağlayıcılığının olmadığı hesaba katılarak, müellifin yaptığı bu faaliyetin bir zenginlik olarak görülmesinde fayda vardır denebilir.

Sonuç

⁶⁸ Gördük, *İşârî Tefsirin Mahiyeti*, 12 vd.; Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler* (İstanbul: Tuğra Neşriyat, ts.), 89, 131, 257.

⁶⁹ er-Rûm 30/41.

⁷⁰ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Şemsüddîn (Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2003), 2/68.

⁷¹ İşârî tefsir yazarın müfessirler için bk. Gördük, *İşârî Tefsirin Mahiyeti*, 17 vd.

Hurûf-ı mukattaa, Kur'an-ı Kerim'de yirmi dokuz sûrenin başında bulunan ve kendi isimleriyle tilâvet edilen harfler olup, anlamlarının bilinmesi hakkında genel kabul gören iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre bu harfler Cenâb-ı Hakk'ın sırlarından olup, ümmete açmadığı bir hazinedir. Diğer görüş ise bunların derin araştırmalar ile bilinebilecek türden rumuzlar olduğudur. Bu rumuzların yorumuyla alakalı yirmiden fazla görüş ileri sürülmektedir.

Bikâî, genel olarak bu harflerin müteşâbihâtta olduğunu ve hakkında tevakkuf edilmesi gerektiğini söylese de ikinci görüş sahipleri gibi davranmış ve onları te'vil etmiştir. O, genel olarak geçmiş âlimlerin yaptığı gibi bu harflerin kime, neye işaret ettiği hususundaki rivayetleri aktarmaktadır. Bikâî, sûrelerin başlarında bulunan bu harflerin bazen Allah'ın isimleriyle, bazen de meleklerin, peygamberlerin, bazı eşyaların, mevcûdâtın isimleriyle tefsir edildiğini belirtmekte, yine bazen bu harflerle yemin edildiğini ve sûrelerin isimlendirildiğini söylemektedir.

Bikâî, hurûf-ı mukattaaı diğer müfessirler gibi açıklarken, Meryem sûresine gelince bu sûreden sonra yukarıda ele alınan sûrelerde harflerin mahreç ve sıfatlarına göre farklı bir uygulamaya yönelmekte ve mahreç ve sıfatları birçok tarihî olayla bağdaştırmaktadır. Böyle bir uygulamaya niçin meylettiği, bir esere veya âlime denk gelip ilham alıp almadığı bilinmemektedir. Özellikle peygamberlerin tebliğinin başlaması, yayılması ve işin zaferle sonuçlanmasını, bu harflerin mahreci esnasında dilin hareketi, yükselip alçalmasıyla bağlantı kurarak açıklamaktadır. Yine “nûn” harfiyle ilmi; “kâf” harfiyle Kâfdağı ve kudreti; “sâd” harfiyle sadakati bağdaştırması Bikâî'nin meseleye farklı bakışının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bikâî'nin hurûf-ı mukattaaı oluşturan harflerin ebced hesabıyla belli sayılara tekabül etmesiyle veya bazı zorlamalarla tekabül ettirilmesiyle elde edilen sonucun gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse diğer peygamberlerin hayatlarının davet aşamalarıyla ilişkilendirmesi herhangi bir nassa dayanmamaktadır. Aynı şekilde harflerin telaffuz edilmesi esnasında dilin yukarı, aşağı hareket etmesi veya nefesin akması veya kesilmesi sonucunda oluşan sıfatlarından hareketle peygamberle-

rin davetleriyle bağlantı kurması da yine kendi yorumları ve tahminleridir. Bikâî'nin yaptığı bu uygulamada gelecekte haber verme gibi bir davranış bulunmamakta, sadece yaşanmış olan davet aşamaları harflerin sıfatlarıyla ilişkilendirilmekte veya bu harflerin sıfatları kalbe, doğruluğa veya ilme benzetilmektedir. Bu bağlamda Bikâî'nin yaptığı yorumlar hurûfilik kapsamına girse de, yaptıkları gaybtan haber vermek, akla mantığa aykırı çıkarsamalarda bulunmak veya dinin temellerine aykırı fikirleri savunmak kabilinden olmadığı için, bunların zan ifade ettiğini unutmamak şartıyla, tefsir yaparken birer zenginlik veya çeşitlilik ifade ettiği söylenebilir. Bikâî de, bunların kesin olmadığını belirtmek için “işaret etmektedir” diyerek görüşünün kesinlik ifade etmediğini, bu görüşünün tahminden ibaret olduğunu bir nevi ima etmektedir.

Bikâî, yazdığı *Nazmü'd-dürer* isimli tefsiriyle Kur'an'a hizmet etmek istemiş, özellikle âyetler ve sûreler arasındaki münâsebeti tefsiriyle göstermeye çalışmıştır. Bunu ifa ederken, farklı konulara da değinmiş, hurûf-ı mukattaayı mahreç ve sıfatları yönüyle ele almış ve bunları tarihî olaylar veya farklı kavramlarla ilişkilendirmiştir.

Kaynakça

- Aksu, Hüsamettin. “Hurûfilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/408-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ali, Hâmid b. Abdillâh. *Tevcîhü'n-nazar ilâ me'âni'l-hurûfi'l-mukatta'a fi evâilî's-süver*. b.y.: Dirâsâtü'l-Kur'âniyye, ts.
- Bikâî, Burhânüddîn Ebü'l-Hasan İbrâhîm b. Ömer. *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*. thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Bikâî, Burhânüddîn Ebü'l-Hasan İbrâhîm b. Ömer. *Mesâ'idü'n-nazar li'l-işrâf alâ makâsidi's-süver*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1987.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdürrahmân el-Mar'aşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Candan, Abdülcelil. *Kur'an Tefsirinde Sapma ve Nedenleri*. İstanbul: Denge Yayınları, 2000.

- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Çelakıl, Ömer. *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları, 2002.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları (Tecvid)*. Bursa: Emin Yayınları, ts.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd el-Ümevî. *et-Tefsîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Halef Mahmûd Sâlim. Hâil: y.y., 2015.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd el-Ümevî. *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*. Umman: Dârü Ammâr, 2000.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Demirci, Muhsin. *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Dereli, Muhammed Vehbi. *Tefsirde Yanlgı Sebepleri*. İstanbul: Fecr Yayınları, 2009.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. "Hâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/333-334. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Durmuş, İsmail. "Hâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/336-338. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruha's-seyyi' fi'l-ümm*. 15 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2000.
- Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, ts.
- Gördük, Yunus Emre. "İşârî Tefsirin Mahiyeti, Meşruiyeti ve Bâtînî Yorumdan Farkı". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (Ağustos 2011), 9 - 47.
- Harâllî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed et-Tücîbî. *Miftâhü'l-bâbi'l-mukaffel 'alâ fehmi'l-Kur'âni'l-münezzel*. Tatvân: Dârü'l-Beydâ, 1978.
- Harâllî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed et-Tücîbî. *Kitâbü'l-ürve li miftâhi'l-fâtih li bâbi'l-mukaffel 'alâ fehmi'l-Kur'âni'l-münezzel*. Tatvân: Dârü'l-Beydâ, 1978.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelûsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.

- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh. *Kâmünü't-te'vîl*. thk. Muhammed Süleymanî. Cidde: Dârü'l-Kible, ts.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Fütûhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1985.
- İlhan, Avni. "Bâtınıyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/190-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Kırca, Celal. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, ts.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1994.
- Namlı, Tuncer. "Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sure Başlıkları: Mukattaa Harfleri". *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 30 (2015), 85-131.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *İ'râbü'l-Kur'an*. thk. Abdülmün'im Halil İbrahim. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421.
- Önder, Abdullah. "Hurûf-u Mukatta'a I". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 5 (Nisan 2019), 97-116.
- Okumuş, Mesut vd. *Tefsir El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Öz, Ahmet. "Hurûfilik Akımının Kur'an Ayetlerini İstismarı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (Ocak - Haziran 2016) 183 - 219.
- Polat, Ahmet vd. *Tefsir Tarihi ve Usûlü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Râzî, Ahmed b. Muhammed. *el-Hurûf li'r-Râzî*. thk. Ramazan Adbüttevâb (*Selâsetü kütüb fi'l-hurûf li'l-Halîl b. Ahmed ve İbn Sikkîn ve'r-Râzî*). Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1982.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihü'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman. *Dirâsât fi ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1992.
- Sâlih, Subhî. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1968.
- Saylan, Nesrişah. "Hurûf-ı Mukattaa'nın Kıraatler Açısından İncelenmesi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/1 (Ocak 2019), 323-334.
- Sülün, Murat. "Harâllî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/96-97. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Riyad: Vezâretü's-Şuûni'l-İslâmiyye, ts.
- Şelebî, Abdülcelîl. "Bâtînî Tefsirin Doğuşu ve Nedenleri". çev. Gıyasettin Arslan. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2004), 99-108.
- Şimşek, M. Said. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Esra Yayınları, 1995.
- Şüddî, Âdil b. Ali. *el-Ehrûfî'l-mukatta'atü fi evâli's-süver*. Riyad: Medârü'l-Vatan li'n-Neşr, ts.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *el-Câmi'ü'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tekhafızoğlu, Abdullah. *Nur Risaleleri'ne Eleştirel Bir Yaklaşım* (Risale-i Nur'un İcyüzü), (Erişim, 31 Temmuz 2023) <http://www.islah.de/men-hec/men00015.pdf>
- Uzun, Mustafa İsmet. "Ebced". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/68-70. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam - Emin Işık - Nusrettin Boilelli. 10 Cilt. İstanbul: Zehreveyn Yayınları, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Ma'rife, 1410.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Şemsüddin. Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2003.

Summary

The al-hurûf al-muqatta'a, found at the beginning of twenty-nine chapters and characterized by a distinctive style in the Qur'ân, is a subject of discussion in the field of Qurânic sciences. Past scholars have de-

voted considerable attention to these al-hurûf al-muqatta'a , exploring aspects such as their being either clear or ambiguous, understanding their meanings, and their grammatical features (i'rab). There has been much debate about whether one should maintain silence and refrain from delving into the secrets of these letters, considering them as a mystery of the Qur'ân. However, many scholars argue that it is essential to understand these letters from both textual and rational perspectives. Among those who advocate for the possibility of understanding the al-hurûf al-muqatta'a and actively engage in deciphering them is Burhân al-Dîn Ibrâhîm b. 'Umar al-Biqâ'î (d. 885/1480). According to him, not only can these letters be comprehended, but by examining their points of makhraj and attributes, they can also shed light on various events and truths. He puts forth different explanations in this regard, emphasizing the potential of these letters to illuminate various aspects when their makhraj and attributes are taken into consideration. Biqâ'î evaluates the al-hurûf al-muqatta'a in accordance with the generally accepted understanding. However, he goes beyond this by considering the points of makhraj and attributes of these letters, interpreting them according to his own convictions. He draws connections between the upward and downward movements of the tongue and the flow and confinement of breath during the pronunciation of these letters. Based on these observations, he establishes links with the lives of Prophet Muhammad and other prophets or various issues, providing interpretations in this context. Before delving into the interpretation of a chapter (surah), Biqâ'î first determines the intended meaning of the surah. Accordingly, he interprets the other verses of the surah. Just as he interprets the Basmala in accordance with the surah's purpose, he interprets the other verses based on a single purpose. The author adopts an approach of evaluating al-hurûf al-muqatta'a according to their points of makhraj and attributes from the beginning of the Qur'ân up to Surah Maryam. However, this practice is unique to the surahs that come after Maryam, namely Tâ Hâ, Yâ Sîn, Sâd, Al-Shûrâ, Qâf, and Al-Qalam. Initially, he begins by providing information about the points of makhraj of the letters that

make up *al-hurūf al-muqatta'a* at the beginning of this surah. Subsequently, he specifies the attributes associated with each letter, offering insights into these attributes. Biqā'ī establishes connections between the historical events and the attributes related to the movement of the tongue and the flow or cessation of breath during the *makhraj* of the letters. He particularly associates the gradual upward movement of the tongue, starting from below, with the commencement of the prophets' proclamation and the gradual spread of their religions. Occasionally, he correlates the downward movement of the tongue with the variations in the delivery of the message, linking it to the believers' suffering and their commitment to the cause, based on the movement of the tongue and the flow of breath. Finally, he draws conclusions about the triumph of the prophet and the widespread dissemination of the message, connecting these outcomes to the *makhraj* of these letters and the flow of breath. The commentator not only relates these attributes to the lives of the prophets but sometimes also associates them with different entities. For instance, he likens the letter "nūn" to knowledge, "Yā Sīn" to the heart, and "Sād" to charity. Certainly, Biqā'ī's approach to the matter is unique, and as far as we can discern, similar interpretations are not found among other commentators. In our research, we have not come across such practices in the works of the scholars from whom Biqā'ī acquired knowledge and who influenced him, even though he claims to have received enlightening original information from Abū al-Hasan al-Harāllī (d. 637/1240). Despite Biqā'ī's assertion, no such practices are evident in the surviving works of al-Harāllī that have reached today. In the past, there was a belief that the letters held mysteries, and it was thought that by manipulating the numerical values of the letters constituting sacred texts – through addition, subtraction, multiplication, or other methods – insights into future secrets could be revealed. This belief, influenced by the concept of "hurufism" claimed that the numerical values of letters hinted at significant historical events, marked specific periods, or pointed to individuals, both virtuous and malevolent, who left their mark on certain eras. While Biqā'ī's interpretations

may bear some resemblance to hurufism, it is essential to note that his approach does not involve making claims about the unseen, proposing illogical or contradictory deductions, or advocating ideas contrary to the foundations of religion. Therefore, even if these interpretations might be speculative, they can be seen as enriching or diversifying the field of exegesis. Biqā'ī, in indicating that his views are not definitive by using phrases like “it is suggested” implies that his perspective is speculative rather than certain. This study is an original and unique work, as no similar research has been conducted to date. The beginning of the study provides information about the nature of al-hurūf al-muqatta'a for comparison with Biqā'ī's views. The focus is on how Biqā'ī approaches these letters in his exegesis, particularly in interpreting them based on their points of makhraj and attributes. The aim is to fully elucidate Biqā'ī's stance on this matter through the provided examples.